

Odlazak slavne čileanske arheologinje hrvatskih korijena

Mr. sc. Vjera Zlatar Montan (Antofagasta 7. travnja 1926. - Antofagasta 2. prosinca 2015.)

Među znanstvenicima hrvatskih migracija Vjera Zlatar Montan ističe se sustavnim istraživanjima hrvatskih junaka salitrene groznice poput onih čije je tragove istražila u čileanskoj pokrajini Tarapacá – gdje su Hrvati prvi put u povijesti našega raseljenog naroda iskusili vrhunce međunarodnog gospodarskog uspjeha. Kao stipendistica Matice iseljenika diplomirala i magistrirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Autorica je arheoloških monografija neprolazne vrijednosti.

Vjera Zlatar Montan rodila se u Antofagasti 7. travnja 1926. Roditelji su joj bili Petar Zlatar i Franica Montan Štambuk Šilve. Otac, trgovac, Petar Zlatar Jugović Antonac rođen je 1893. u Poveljima na Braču, a u Antofagastu je doselio 1916. Vjera je, budući rođena u obitelji hrvatskih doseljenika, studirala na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (1963.-1969.), gdje je diplomirala kao stipendistica Matice iseljenika arheologiju i kasnije magistrirala prapovijesnu arheologiju (1979.-1981.). Radila je kao istraživačica u Arheološkom institutu u Antofagasti (1974.-1985.), ostvarivši vrhunske prinose čileanskoj arheologiji. Istraživala je u Čileu i Hrvatskoj. U Čileu tihooceansku obala sjevernog Čilea i ušće rijeke Loe, a u Hrvatskoj Vučedol, Knin, Šibenik...

Glavna djela su joj: *Četiri primjerka pretkolumbijske keramike u Zagrebu* (u: Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 1989), *Hrvatski korijeni u regiji Antofagasti (Raices croatas en la región de Antofagasta, 1994)*, *Hrvati, salitra i Tarapacá (Los croatas, el salitre y Tarapacá, 2001)*, *Hrvatsko useljništvo u Antofagasti (Inmigración croata en Antofagasta, 2002)*.

Zlatar Montan je i autorica značajnih povijesnih monografija o doseljavanju Hrvata na područje čileanskoga sjevera: *Los Croatas, el salitre y Tarapacá (Hrvati, salitra i Tarapacá, 2001.)*. Zanimljiv je i njen rad naslovljen *De la bura a la camanchaca (Od bure do kamančake)*, objelodanjen u Iquiqueu 2002. i ponovno tiskan 2006. Uz nju, autorstvo potpisuje i Hrvoj Ostojić Perić, predsjednik Hrvatskoga doma u tome gradu. Knjiga je objavljena i u hrvatskome prijevodu. Umrkla je u 89. godini života u Antofagasti 2. prosinca, gdje će biti i pokopana. U tuzi ostaje njena obitelj, hrvatska zajednica u Čileu i mnogi poštovatelji njenog plodnoga znanstvenog i domoljubnog rada. Djela ugledne čileanske arheologinje hrvatskih korijena uvrštena su u *Hrvatsku enciklopediju* (2009) i *Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina* (2015).

MN: Povjesničarka i arheologinja salitrene groznice u Hrvata

Među povjesničarima i arheolozima hrvatskih migracija Vjera Zlatar Montan ističe se sustavnim istraživanjima hrvatskih junaka salitrene groznice poput onih čije je tragove istražila u čileanskoj pokrajini Tarapacá – gdje su Hrvati prvi put u povijesti našega raseljenog naroda iskusili vrhunce međunarodnog gospodarskog uspjeha. *Zlatno doba* salitre započinje s prvom industrijskom proizvodnjom oko 1810. godine, najprije kao sirovina za proizvodnju baruta u Perúu, a potom kao biljno gnojivo. Salitrena su polja bila podijeljena na kantone, kojih je u pokrajini Tarapacá bilo 17. Tvornice salitre ili *salitrere* kako su ih nazivali Hrvati u Čileu, gradile su se u pustinji, što bliže bogatim nalazištima rude, koje su oni počeli kupovati, pa su tako velike kompanije dobrim dijelom prešle u vlasništvo Hrvata, a Paško Baburica Šoletić s otoka Koločepa kod Dubrovnika (1875-1941) postao je *kralj salitre*. Današnjim rječnikom bismo rekli bio je to prvi hrvatski gospodarski globalni igrač. U *zlatnom*

dobu salitre dvadesetih godina 20. stoljeća, Hrvati su držali 30% ukupne proizvodnje čileanske salitre proizvodeći 2 i pol milijuna tona tog važnog minerala. Među upraviteljima *salitrera* susrećemo Polikarpa Lukšića Ljubetića. Knjiga *Hrvati, salitra i Tarapacá* Vjera Zlatar Montan iz Iquiea već je rasprodana, što je najbolji znak da su čitatelji prepoznali vrijednosti ove iznimne i plodne arheologinje.

Tarapacá je pokrajina smještena na krajnjem sjeveru Republike Čile i rasprostire se na površini od 58 tisuća km², što je samo za 200 km² manja od cijelog teritorija Republike Hrvatske. Ovoj je područje bilo atraktivno za junake *salitrene groznice* tj. useljenike u Čile iz svih dijelova svijeta koji su radili u rudnicima salitre, ali i najvećem rudniku srebra Huantajaya, nalazištima soli... Područje su naselile brojne useljeničke skupine: Englezi, Talijani, Nijemci, Španjolci, Kinezi i Hrvati – koji su izgleda bili najdovitljiviji poduzetnici. Vjera Zlatar Montan pomno opisuje obilje historiografske građe vezane uz hrvatske kolonije u Tarapaci. Među prvima je ondje došao Pavao Cicarelli iz Pučišća s otoka Brača i radio oko 1859. godine u trgovini, poslije u salitrenoj industriji da bi zajedno s Jose Devescovi osnovao *Oficinu Mercedes*. U Iquieu je bilo približno 300 Hrvata između 1900. i 1910. Autorica ispisuje imena pionira u salitrenoj industriji: Pavao Cicarelli (Brač), Jose Devescovi (Rovinj), Josip Kraljević (Brač), Pavao i Lujo Mitrović (Dubrovnik), Ivan Moro (Brač), Paško Baburiza (Dubrovnik) i drugi. Uz kratki prikaz spomenutih imena s točnim vremenom dolaska i osnivanja tzv *salitrenih oficina* u knjizi se nalaze i njihove fotografije. Knjiga donosi i popis salitrenih tvornica s imenima poput: *Hervatska, Napried, Slavonia, Sloga, Vis, Brač, Dalmacija* i dr. Autorica, nadalje, ispisuje i druga istaknuta imena vezana uz povijest iseljništva u ovom dijelu Čilea. Potom slijede tematske cjeline o društvenom okupljanju Hrvata s točnim nazivima, godinama i predsjednicima društava. Prvo hrvatsko društvo osnovano na ovom području 1891. godine je *Slavensko društvo*, a njegov predsjednik bio je Pavo Gjurinović. Potom se osniva *Hrvatsko, Slavjansko, Austrisko, Jugoslavensko dobrotvorno društvo, Slavenski, Jugoslavenski* i napokon *Hrvatski dom*. Pored kulturnih društava osnivaju se i vatrogasna poput društva *Dalmacija* te sportska društva *Sokol* kao i *Jadran*. Godine 1956. na inicijativu gospodina Dušana Teodorovića osnovan je *Čileansko-jugoslavenski institut za kulturu* u Iquieu. Pjevački zborovi, folklorne skupine također su bile aktivne. Na ovom području bila je osnovana i *Jugoslavenska škola*, a uspostavom hrvatske državne neovisnosti preimenovana je u *Hrvatsku školu (Colegio Republica de Croacia)*. Vjera Zlatar Montan je sastavila i popis prezimena svih Hrvata koji su živjeli na području provincije Tarapaca sa sažetim biografskim bilješkama.

Salitra iz Čilea, čitatelji sigurno znaju, u prošlosti industrije svijeta poznati je mineral, natrij-nitrat, i pojavljuje se u zrnu staklenasta sjaja. Salitra se upotrebljavala kao obično gnojivo, te u kemijskoj industriji. Važno je napomenuti da je danas umjetna salitra, ili jednostavno kazano *umjetno biljno gnojivo*, zamijenilo salitru.

Napisale: Diana Š. Šoufek i Vesna Kukavica